

MİNKÂRÎ ALÎ HALİFE'NİN "RİSÂLE-İ SA'ÂDET-NEVÂLE"Sİ

Savaşkan Cem BAHADIR¹

ÖZET

Minkârî Alî Halîfe'nin hayatı hakkında kaynaklarda çok kısıtlı bilgi bulunmaktadır. Lakabından ve eserlerini sultanın işaret etmesi ile yazdığından anlaşıldığına göre sarayda görevli bir şahıstır. Ölüm tarihi kesin olmamakla birlikte eserini sunduğu padişahın hareketle ölümünün 1666'dan sonra olduğu tahmin edilmektedir. Elimizdeki kaynaklardan hareketle tarihimizde iki Alî Halîfe olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara atfedilen eserler ve ölüm tarihleri ile ilgili bilgiler arasında bir karmaşa söz konusudur. Hazırlanan çalışmada bu konu ile ilgili bilgilerin de sunulması amaçlanmaktadır. Minkârî Alî Halîfe'nin bu çalışmada ele alınacak eserinin adı "Risâle-i Sa'âdet-Nevâle"dir. Yazma, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları bölümünde K. 825 numara ile kayıtlıdır. Eser dönemin padişahı Sultan IV. Mehmed'in işareti ile yazılmıştır. Eserin içerisindeki konulara bakıldığında 17. yüzyılın meşhur tartışması "zındıklık" ile ilgili fikirler beyan ettiğini ve farklı fetva yazan şahıslardan hareketle nelerin küfür olduğunu, nelerin küfür olmadığını ve söylenen ifadelerin nasıl te'vil edilmesi gerektiği hakkında bilgiler verildiği görülür. Hazırlanan çalışma Minkârî Alî Halîfe ve eseri Risâle-i Sa'âdet-Nevâle hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Minkârî Alî Halîfe, Risâle-i Sa'âdet-Nevâle, fetva, zındıklık.

MİNKÂRÎ ALÎ HALİFE'S RİSÂLE-İ SA'ÂDET-NEVÂLE

ABSTRACT

There is little information about life of Minkârî Alî Halîfe. We can understand that from his nickname and his work which is written for sultan, he was a palace officer. His date of death is uncertain but from his work which is presented to sultan it should be after 1666. We know that there are two Alî Halîfe in our history. The informations about these writers are confused. In this work we are aim that to give informations about Alî Halîfe. The name of Minkârî Alî Halîfe's work is "Risâle-i Sa'âdet-Nevâle". This manuscript is in Topkapı Palace Museum Turkish Manuscript Department. It's inventory number is K. 825. This work is presented to Mehmed the fourth. The work including the discussions about get out of religion, about religious punishments and how can people explain their speeches. In this study we will try to give information about Minkârî Alî Halîfe and his work Risâle-i Sa'âdet-Nevâle.

Key Words: Minkârî Alî Halîfe, Risâle-i Sa'âdet-Nevâle, fatwa, getting out of religion.

¹ Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sacemb@ktu.edu.tr

GİRİŞ

17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde çöküşün ilk etkilerinin görülmeye başladığı dönem olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte bu yüzyıl farklı dinî toplulukların çekiştiği ve birbirine hem dinî konular hem de devlete yakınlık noktasında üstünlük sağlamaya çalıştığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 17. yüzyılda Osmanlı'da Kadızâde Mehmed (Fakihler) ile Abdulmecid Sivâsî (Süfîler) ve taraftarları arasında yaşanan dinî tartışmalar ve düşünceye taraf olanların yazdığı kendi fikirlerini destekleyen dinî eserler döneme damgasını vurmuştur.² Kadızâdeliler ile Sivâsîler arasındaki tartışmalarda en çok ele alınan meseleler; aklî ilimlerin lüzûmu, Hızır'ın hayâtı, tegannî, raks, semâ, devrân, tütün, kahve, afyon şurubu ve diğer keyif verici maddeler, Resûlullâh'ın anne ve babası, Fir'avn'ın imânı, Şeyh Muhyiddîn Arabî, Yezide lanet okuma, bid'at, kabir ziyâreti, musafaha ve rüşvettir (Bilkan, 2016: 115)

Risâle-i Sa'âdet-Nevâle isimli eserin de doğrudan olmasa bile bir yönüyle dönemindeki dinî tartışmalardan etkilenilerek yazıldığını söylemek hata olmayacaktır. Zira eserin incelemesi yapıldığında, doğrudan itikadî meselelerde verilmiş olan fetvalardan hareketle oluşturulduğu görülür. Her bölümde kişilerin ne yaparsa, ne söylesen, nasıl davranırsa küfür olarak değerlendirilmesi ya da değerlendirilmemesi gerektiği basit ama ayrıntılı örneklerle anlatılır. Eserde bahsedilen hükümler anlatılan fiili işleyenlerin kâfir olduğu ya da kâfir olmadığı yönündeki ağır hükümlerdir. Eserin bu kesin hükümleri barındırıyor olması yukarıda kısaca değinilen fakihler ve sofular kavgasının etkisi olarak yorumlanabilir. Minkârî Alî Halife'nin bu tartışmada doğrudan bir taraf olduğunu söylemek biraz güç olsa da metinde yer alan ve aşağıda değinilecek olan bazı isimler onun Kadızâde taraftarı olduğunu göstermektedir. Minkârî Alî Halife eserinin girişinde fetva konusunda üç kişi ve onların yazdığı üç kitaptan söz etmektedir. Bunlar Kâdîhân'ın Fetevâ³, Bedreddin Simâvî'nin Câmî'ü'l-füsûleyn'⁴ ve Bezzâzî isimli

² Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Ferzende İdiz, Kâtip Çelebi'nin Mizanü'l Hakk Adlı Eseri Bağlamında Kadızâdeliler-Sivasiler Mücadelesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 8, S. 39, s. 1052-1063, 2015; Hüseyin Akkaya, XVIII. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızâdeliler-Sivâsîler Tartışması. *Osmanlı. 7. Cilt*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999; Cengiz Gündoğdu, XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münasebetleri Açısından Sivâsîler-Kadızâdeliler Mücadelesi. *İLAM Araştırma Dergisi*. C. 3, S. 1, s. 37-72, 1998; Ali Fuat Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası: 17. Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsîler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016; Ahmet Yaşar Ocak, XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Pürütanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi, *Türk Kültürü Araştırmaları*. C. 17-19, S. 1-2, s. 208-225, 1984; Mücahit Kaçar, Kadızâdelilerin Din ve Ahlâk Anlayışını Yansıtan Bir Eser; Seyyidî'nin Şifâ-i Kulûb'u, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* C.2, S.3, s.1-19, 2018.

³ Ebü'l-Mehâsin Fahrüddin Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî (ö. 592/1196) Maverâünnehir'de Fergana bölgesinde bulunan Özkent (Özcend) şehrinde dir. Bir ulema ailesine mensup olup Kâdîhan lakabıyla tanınmıştır. Babasının amcazadesi Zahirüddin Hasan b. Ali el-Merginânî'den ders aldı. Diğer hocaları arasında Ebu İshak es-Saffâr ve Ebu İshak Nizâmeddin İbrahim b. Ali el-Merginânî'nin adları geçmektedir. Kendisinden Şemsüleimme el-Kerderî, Mahmûd b. Ahmed el-Hasîrî, Muhammed b. Es'ad el-Fergânî gibi âlimler faydalandı. Kâdîhan 15 Ramazan 592 'de (12 Ağustos 1196) vefat etti. Talebesi Hasîrî'nin "fahri mülle, rûknüslâm, müftî's-Şark, bakıyyetü's-selef" gibi lakaplarla övdüğü Kâdîhan'ı İbnü'l Fuvatî üstün kadılardan ve seçkin râvîlerden biri olarak anar. İbn Kutluboğa, Hanefî mezhebi içindeki görüşlerden onun "sahih" olarak değerlendirdiklerinin diğer âlimlerce bu şekilde kabul edilen görüşlere tercih edileceğini belirtirken Kemalpaşazade yaptığı müctehid tasnifinde kendisini "mesâilde müctehid" grubunda gösterir. Gerek Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'nin eserlerine yazdığı şerhler, gerekse Fetâvâ'sında Ebu Hanîfe ve talebeleriyle diğer Hanefî âlimlerinin görüşlerini zikrederken yaptığı değerlendirme ve tercihler onun ictihad ehliyetini göstermektedir. Eserleri 1. Fetava Kâdîhan: Kaynaklarda el-Fetâva'l-Hâniyye veya kısaca el-Hâniyye olarak da anılan eser Hanefî mezhebinde yazılan en muteber ve yaygın fetva kitaplarından biridir. 2. Şerhu'l-Câmî'i's-sagîr. Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'nin "zâhirü'r-rivâye" diye anılan ve Hanefî mezhebinin ilk

Hanefî hukukçusunun yazdığı Bezzâziyye⁵ adlı eserlerdir. Kitap boyunca Alî Halîfe verdiği hükümleri bu şahısların eserlerine dayandırır. Bahsi geçen üç kişinin de Hanefî âlimi olduğu gözden kaçmamaktadır. Aşağıdaki bölümde ilk önce Minkârî Alî Halîfe daha sonra eseri Risâle-i Sa'âdet-Nevâle hakkında bilgi verilecektir.

1. Minkârî Alî Halîfe ve Risâle-i Sa'âdet-Nevâle İsimli Eseri

1.1. Minkârî Alî Halîfe (ö. 1666'dan sonra)

Kaynaklarda adı geçmeyen Minkârî Alî Halîfe'nin biyografisi hakkında çok az bilgi mevcuttur. Şu an elimizde olan bilgiler bizleri iki kişiye yönlendirmektedir. Bunlardan ilki başka bir çalışmaya⁶ konu ettiğimiz Alî Halîfe b. Mehmed Antalyavî, ikincisi ise Minkârî Alî Halîfe'dir. Bahsi geçen çalışmada da kaynaklarda adı geçen bu iki

temel kaynaklarını oluşturan eserlerinden el-Câmi'u's-sagîr'in önemli şerhlerinden biridir. Ahmet Özel, Kâdîhan, DIA, cilt: 24, s. 121-123, 2001.

⁴ Câmîü'l- Fusûleyn Bedreddin Simavî'nin (ö. 823/1420) İslam hukukuna dair Arapça eseri. Mecdüddin el - Üsrüşeni'nin (ö 632 / 1235) el-Fusûl'ü ile Zeynüddin el-Mergînânî'nin (ö 670/ 1271) Fusûlü'l- ihkâm fi usûli'l- ahkâm adlı eserinin bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Müellif bu iki eseri özetlerken bunlarda bulunan tekrar ve ayrıntıları ayrıca Mergînânî'nin Fusûlü'l- ihkâm'ındaki "Feraiz" bölümünü eserine almamış, gerekli gördüğü yerlerde ise ilavelerde bulunarak kendi görüşünü belirtmiştir. Câmîü'l- Fusûleyn bu iki eserin dörtte bir hacminde olup kırk fasıldan ibarettir. Hem muamelat hem de yargılama hukukuyla ilgili önemli konulara yer veren Câmîü'l- Fusûleyn, özellikle kaza ve fetva ile ilgili meseleleri ele alması sebebiyle uzun süre müftü ve kadıların müracaat kitabı olmuş, Mecelle'nin de kaynakları arasında yer almıştır. Hanefi mezhebinden olan müellifin hukukî meseleleri serbestçe tartışması ve otorite kabul edilen klasik müelliflerin bazı görüşlerine itiraz etmesi dikkatleri üzerinde toplamış, sonraki devirlerde yazılan bazı eserlerde müellifin bu itirazları tartışma konusu olmuştur. Câmîü'l- Fusûleyn, Üsrüşeni'nin Cami 'u's-sigâr (Ahkâmü's- sigâr), Zenbilli Ali Efendi'nin Âdâbü'l-levsiyâ adlı eserleri ve Necmeddin er-Remlî'nin el-Le' âli'd-dürriyye'siyle birlikte iki cilt halinde basılmıştır. Eserde kaynaklara işaret için kullanılan harflerle hangi kitapların kastedildiğini gösteren bir cetvel I. cildin baş tarafına konmuş tur. Bulak 1301 baskısının kenarında da Remlî'nin hâşiyesi vardır. Ali Bardakoğlu, Câmîü'l- Fusûleyn, DIA, C.7 s.108-109, 1993.

⁵ Hafızüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Harizmî el-Bezzazî. Hanefî fıkıh âlimi. İbnü'l-Bezzazî diye de bilinir. Hârizm köylerinden Kerder asıllı olup "el-Bezzazî" nisbesi, muhtemelen babası ve kendisinin bezcilik mesleğiyle meşgul olmaları sebebiyle şöhret bulmuştur. İlk tahsilini memleketi olan Saray'da (İdil nehri boylarında) yaparken babasından da ders aldı. İlimde derinleşti ve şöhrete kavuştu. Kırım ve Bulgaristan'a gitti. Yıllarca kaldığı Kırım'da önde gelen âlimlerle karşılıklı bilgi alışverişinde ve tartışmalarda bulundu. Daha sonra memleketi olan Saray' a döndü ve oradan da Anadolu'ya geçti. Bezzazî usul ve fûrû ilimlerinde zamanının önde gelen âlimlerinden kabul edilmiş, İbn Arabşah, Kadı Sa'deddin İbnü'd-Deyrî ve Muhyiddin el-Kâfiyeci kendisinden ilim tahsil etmişlerdir. Anadolu'da bulunduğu sıralarda Molla Şemseddin Fenârî ile müzakere ve tartışmaları olmuştur. Kaynaklarda Bezzazî'nin genellikle fûrûda, Molla Fenârî'nin ise usulde üstün olduğu kaydedilmektedir. Bezzazî'nin Timurlenk'in küfrüne fetva verdi ği bilinmektedir. Hac maksadıyla gittiği Mekke'de vefat etmiştir (Ramazan 827/ Ağustos 1424). el-Fetâva'l-Bezzâziyye. Bezzazî, asıl adı el- Camî'ü'l-vecîz olan ve Fetâva'l-Kerderî diye de bilinen bu meşhur eserini Anadolu'ya gitmeden önce 812 (1409-10) yılında bitirmiştir. Eserde ilk Hanefî imamlarının görüşleriyle daha sonraki devirlerde Hanefî âlimler tarafından verilen fetvalar muteber kitaplardan özetlenerek derlenmiştir. Gerek imam Ebu Hanîfe ve talebelerinin, gerekse sonraki âlimlerin görüşlerini verirken bunlar üzerinde değerlendirmelerde bulunarak fetvaya uygun tercihler yapması Bezzazî'nin ilmî kudretini göstermektedir. Kitapta hükümlerin dayandığı delillerle diğer mezheplerin görüşleri pek nadir olarak zikredildiği gibi âlimlerin görüşleri verilirken çok az yerde kaynaklara atıfta bulunmaktadır. Eserin bir başka özelliği de bazı fakihlere sorulan sorulara onların verdikleri cevaplar yanında Bezzazî'nin kendi zamanında meydana gelen bazı meselelere verilen fetvaların da yer yer kaydedilmesidir. Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi 'ye, niçin önemli meseleleri toplayan bir kitap telif etmediği sorulduğunda, "el-Bezzâziyye varken böyle bir şey yapmaktan hayâ ederim" cevabını vermiştir. Birçok yazma nüshası bulunan eser birkaç defa basılmıştır. el-Fetâva'l-Bezzâziyye'nin müellifi bilinmeyen Hulâsatü'l-Bezzâziyye adlı bir muhtasarı da vardır. Bu eser her biri çeşitli fasıllardan oluşan ve sırasıyla namaz, talak, kâfiri müslüman yapan söz ve davranışlar, müslümanı kâfir yapan söz ve davranışlar, kerâhiyyat, istihsan konularının ele alındığı altı bâbdan meydana gelmektedir. 2. Menâkıbü'l-İmâmî'l-A'zam Ebî Hanîfe: Ebü Hanîfe ve talebelerinin biyografilerini ihtiva eden bu eser, Muvaffak b. Ahmed el-Mekkî'nin aynı adı taşıyan kitabıyla birlikte basılmıştır. Eserin II. Murad adına Muhammed b. Ömer el-Halebî tarafından yapılan Türkçe tercümesinin iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ahmet Özel, el- Fetâva'l- Bezzâziyye, DIA, C.6, s. 113-114, 1992.

⁶ Savaşkan Cem Bahadır, Bir Üç Yüz Hadis Tercümesi Alî Halîfe'nin "Enüsü'l- Münkati'in", Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 2, S.3, s. 1-17, 2018.

kişinin bir tek Alî Halîfe olması ihtimalini belirtmiştik. Minkârî Alî Halîfe'nin 1653 yılında "Şifâ'u'l-Mümîn" isimli bir eseri dönemin sultanı IV. Mehmed'e sunduğu bilinmektedir (Baer 2008: 69). Elimizdeki Risâle-i Sa'âdet-Nevâle isimli eserdeki bilgiden hareketle Minkârî Alî Halîfe'nin saraydaki şahıslardan biri olduğu ve eseri IV. Mehmed'e sunduğu: *"bende-i ihlâs-şî'âr 'Alî Halîfe-i bî-mikdâr şöyle dir ki vaktâ ki sa'âdetlü pâdişâhımız pâdişâh-ı zill-ı Rabbi'l-âlemîn hazret-i Sultân Muhammed Hân-ı cârumîn(?) işâret-i 'aliyye ve beşâret-i celiyyeleri ile bu du'âcılarına fermân-ı vâcibü'l-ityânı sudûr idüp bu Risâle-i Sa'âdet-Nevâleniñ tastîrine bâ'is oldılar[1b-2a]"* cümlesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca halife unvanının, Osmanlı Devleti'nde *"Enderunun büyük ve küçük odalarının itibar sahibi oğlanlarına, zülüflü baltacılarından Ayasofya derslerine devam edip yetiştikten sonra harem ağalarını okutanlara, sekban fırınlarında ekmekçibaşidan sonra gelen fırıncının en eskisine verilen unvan. Bunlara halife unvanı yerine kalfa da denirdi. (Yılmaz, 2010:21)"* olarak tanımlandığı da düşünülürse Minkârî Alî Halîfe'nin saraydaki yeri konusunda şüpheye mahal kalmayacaktır. Bunun yanısıra Minkârî Alî Halîfe'nin diğer eseri olan *Şifâ'u'l-Mü'min* de yine Risâle-i Sa'âdet-Nevâle'de zikredilmektedir. Eserin sekizinci faslında Minkârî Alî Halîfe, kendisinin yazmış olduğu Şifâ'u'l-Mümîn adlı eserine bakılmasını tavsiye etmektedir: *"Bu bahse kemâl-i mertebe ittîlâ' murâd olunursa bu fakîriñ te'lîf eyledüğü Şifâ'u'l-Mü'min kitâbınıñ ikinci bâbınıñ evvelki faslına mütâla'a olına [36b]"* Bu bilgi ışığında Şifâ'u'l-Mümîn adlı eserin de Minkârî Alî Halîfe'ye ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Bahsi geçen bilgiler dışında Alî Halîfe ile ilgili bilgiler ve eserler Alî Halîfe b. Mehmed Antalyavî (diğer Alî Halîfe'ye) isnad edilmiştir.⁷

Ancak yukarıda belirtildiği üzere Minkârî Alî Halîfe'nin de Alî Halîfe b. Mehmed Antalyavî gibi sarayda görevde bulunması ve aynı padişaha eser/ eserler sunmuş olması bu iki kişinin aynı olma ihtimalini arttırmaktadır. Sadık Yazar da çalışmasında kaynaklara müracaat edildiğinde bu isme rastlanmadığını, ancak hazırlamış olduğu tezde tanıttığı ve aynı isim tarafından yazılmış olan *"Tercüme-i Enîsü'l-Münkati'in ilâ İbâdeti Rabbi'l-Âlemîn, Şerh-i Vasiyyet-i Ebû Hanîfe ve Şerh-i Fikhü'l-Ekber"* isimli başka eserleri de bulunan kişi olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu dile getirmekte (Yazar 2011: 760) ve iki Alî Halîfe'den bahsetmektedir.

1.2. Risâle-i Sa'âdet-Nevâle

1.2.1. Nüshanın Tavsifi

Giriş sayfasında belirtildiği üzere eserin adı *"Risâle-i Sa'âdet-Nevâle"*dir. Bu isim, giriş sayfasında altın yıldızlı mürekkep ile yazılmıştır. Tanıtımı yapılan eser Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları bölümünde K. 825 numara ile kayıtlıdır. Elimizdeki bilgilere göre eser tek nüshadır. Yazma 235x160 mm. ölçülerine sahiptir. Eserin dışı, kahverengi meşin şemseli bir cilde sahipken cildin iç yüzü bordo ve şemselidir. Yazmada eksik bir sayfa yoktur. Eser aharlı kâğıt üzerine harekeli nesih hatla yazılmış, 77 varak olarak taranmıştır. Nüshadaki metin toplam 73 varaktan ibarettir. Eserde yer alan ve 59a olan sayfa 58a olarak mükerrer numaralandırılmıştır. Eserin

⁷ Savaşkan Cem Bahadır, a.g.m., s.7.

ilk sayfası çiçek desenli bir işlemeye sahiptir ve eserin tamamı altın yazdırlı cetvel ile cetvellenmiştir. Eserin her sayfasında 11 satır mevcuttur. Eserin istinsah tarihi ve müstensihî bir ferağ kaydı olmadığı için bilinmemektedir. Fakat kütüphane kaydındaki bilgilere göre eserin istinsah tarihi 1154/1741, müstensihî ise Mehmed b. Salim'dir.

Eserin Başlangıcı:

Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Allâh Sübhânehû ve Te'âlâya bî-hadd ü kıyâs hamd ü şükr ü sipâs idüp hazret-i 'âliyye-i hâtemü'n-nebiyyîn 'aleyhi ve 'aleyhimü's-selâmu ser-medü âyeh bî-add ü gâye salât u selâm eyledüğinden soñra....

Eserin Bitişi:

... Ve'l-hamdülillâhi rabbî'l-'âlemîn ve's-salâtu ve's-selâmu 'âlâ Seyyîdinâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecma'în.

1.2.2. Eserin Muhtevası

Risâle-i Sa'âdet-Nevâle, aşağıda açıklanacağı üzere bazı fikhî konulara değinmektedir. Eserin yazıldığı dönemde yaşanan Kadızâdeliler ve Sivâsîler⁸ arasındaki fakihler ve sofular tartışmasının etkileri ile yazıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Risâle-i Sa'âdet-Nevâle temel olarak İslâmî akaîd üzerine yazılmış bir eser konumundadır. Bu sebeple eserde bahsedilen konuların ve konulara göre verilen fetvaların dönemin çalkantılı olaylarına paralel olarak işlendiği metinde kendini göstermektedir. Eser her ne kadar Kadızâdeliler ve Sivâsîler arasındaki olaylara doğrudan bir tarafgirlik göstermiyorsa da metinde geçen bazı isimler ve konular Minkârî Alî Halîfe'nin Kadızâdelilerden etkilendiğini göstermektedir. Özellikle eserin 16b sayfasında yer alan Birgili Muhammed Efendi⁹ (Birgîvî Mehmed) ismi bu noktada önemlidir. Zira Kadızâdeliler akımının temelleri Birgîvî Muhammed Efendi ile ilişkilendirilmektedir. Zira 16. yüzyılda yaşayan Birgîvî, özellikle *Vasiyet-nâme* isimli eseriyle toplumda normal görülen birçok uygulamaya karşı çıkmış, kelimelerin zahîrî anlamlarını dikkate alarak (Duman, 2000; 117) Müslümanlar arasında konuşulan birçok sözün küfre delalet ettiğini belirtmiştir. 17. yüzyıldaki bu tartışmanın Kadızâdeliler tarafının önde gelen iki önemli ismi Kadîzade Mehmed Efendi ile Üstüvanî Mehmed Efendi de Birgîvî Mehmed Efendi'nin dinî hayata sonradan girmiş uygulamalara ve bidatlere karşı yürüttüğü mücadeleden etkilenmiş, onun görüşlerini kendi eserlerinde izah etmişlerdir. (Özkan, 2016: 566) Risâle-i

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Fuat Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası: 17. Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsîler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Emrullah Yüksel, Birgîvî, *DIA*, 1992, C.6, s.191-194; Mehmet Özkan, Osmanlı'da İlmihal Geleneği: Kadızâde Mehmed Efendi (1045/1635) ve "Risâle-i Kadızâde" Adlı Çalışması, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2016 S. 27, s. 553-574; Musa Duman, *Birgili Muhammed Efendi Vasiyyet-nâme*, İstanbul R yayınları, 2000; Ali Fuat Bilkan, *Fakihler ve Sofuların Kavgası: 17. Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsîler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016; Hüseyin Akkaya, XVIII. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızâdeliler-Sivâsîler Tartışması. *Osmanlı, 7. Cilt*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Sa'âdet-Nevâle'de, Birgivî ve onun meşhur eseri Tarîkatü'l Muhammediyye adının geçmesi eserin müellifi olan Minkârî Alî Halîfe'nin de Birgivî'den etkilendiği gösteren önemli bir kanıttır. Eserde Birgivî bir hikâye içerisinde anlatılmaktadır. Alî Halîfe çok güvenilir insanlardan Birgivî hakkında bir olay duyduğunu anlatmaktadır. Buna göre Birgivî medrese talebesiyken Mısbâh isimli belagat kitabını okumaktadır. Bu sırada bir seyyidin elinde yeni bir fetva görmüş ve onu okumuş, sonra bir kişinin o seyyidin ecdadına sövdüğünü ve müftünün de söven kişinin katline fetva verdiğini görünce fetvayı yırtmış. Müftü de Molla Muhammed'i azarlamış ama Molla Muhammed kendisinin müftüyü ahiret azabından kurtardığını söyleyip neden fetvayı yırttığını açıklamış. Yaptığı açıklama da müftünün hoşuna gitmiş. Hikâye Risâle-i Sa'âdet-Nevâle'de şu şekilde geçmektedir: *"Bu takdîrce hâli bellüdir buña münâsebet ile bu fakîr şöyle dir ki bu hikâyeti ba'zı sikâtdan işitmişdir ki Tarîkat-i Muhammediyye sâhibi Birgili Muhammed Efendi rahimehu'l-lâhu te'âlâ suhteligi 'âleminde hattâ Mısbâh okuduğı esnâda bir seyyîd elinde bir yeni fetvâ görüp anı alup nazar ider nice görse ki bir kişi bu seyyidiñ ecdâdına sebb u şetm idüp müftî dahi aniñ katline fetvâ virmiş. Pes Muhammed Efendi ol fetvâyı yırtup pâre pâre idüp ve kâdıyya müftîye ref' olunup müftî dahi Mollâ Muhammedi ihzâr idüp behey suhte ne kabâhatdir bu ki fetvâ yırtasın diyü aña hitâb-ı 'itâb idince Mollâ Muhammed dahi behey efendi hazretleri ben fakîr sizi 'azâb-ı âhiretten halâsa sebeb oldım ol dahi aslı nedir diyince bilmez misiz ki ecdâd kelîmesi ceddîñ cem'-i killetidir ve ma'lûmıñızdır ki cem'-i killet 'aşareniñ mâ-fevkine karînesiz şâmil olmaz. Pes ol kişi hazret-i 'âliye-i resûllulâha 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm sebb itmeyüp vesâ'ite şetm itmiş olur pes katli ile nice hüküm idersiz Müftî Efendi dahi kâ'ide ve kendüsine 'âide ne oldugını 'ârif olmagın insâf idüp Mollâ Muhammediñ te'vîlini begenüp aña hezâr gûne nevâzişler eyledi[16b-17b]"*

Görüldüğü üzere metinde bu simge ismin henüz medrese talebesi iken başından geçen bir olay anlatılarak taltif edilmektedir. Bu durum Alî Halîfe'nin eserin muhtevasını oluştururken Kadızâdelilerden etkilendiğini göstermektedir. Ancak eserin tamamı incelendiğinde Kadızâdelilerin doğrudan karşı çıktığı fikirlerin akli ilimlerin lüzûmu, Hızır'ın hayâtı, tegannî, raks, semâ, devrân, tütün, kahve, afyon şurubu ve diğer keyif verici maddeler, Resûlullâh'ın anne ve babası, Fir'avn'ın îmânı, Şeyh Muhyiddîn Arabî, Yezide lanet okuma, bid'at, kabir ziyâreti, musafaha ve rüşvet gibi konulara girilmediği görülmektedir. Eser ana başlıklar ve işlediği konular itibariyle de temel dinî kavramları ele almaktadır. Aşağıdaki bölümde eserde yer alan konular ve bölümler hakkında bilgi verilecektir.

Eserin giriş bölümü kısa bir hamdele ve salvele ile başlamaktadır. Ardından mütercim kendi adını ve eseri ne için yazdığını anlatmaktadır. Alî Halîfe, bu bölümde kendini tanıttıktan sonra eserini dönemin sultanı IV. Mehmed'in (saltanatı 1648-1687) emri ile yazdığını, adının Risâle-i Sa'âdet-Nevâle olduğunu, eseri tamamlamak için Allah'tan yardım istediğini ve eserini hazırlarken Kâdîhân'ın Fetevâ, Bedreddin Simâvî'nin Câmî'ü'l-füsûleyn'i ve Bezzâzî isimli Hanefî hukukçusunun yazdığı Bezzâziyye adlı eserlerden seçip beğendiği konuların suretini çıkardığını şu şekilde dile getirmektedir. *"bende-i ihlâs-şî'âr 'Alî Halîfe-i bî-mikdâr şöyle dir ki vaktâ ki sa'âdetlü pâdişâhımız pâdişâh-ı zill-ı Rabbi'l-âlemîn hazret-i Sultân Muhammed Hân-ı cârumîn işâret-i 'aliyye ve beşâret-i celiyyeleri ile bu du'âcılarına fermân-ı vacibi'l-ityânı sudûr idüp bu Risâle-i Sa'âdet-Nevâleniñ tastîrine bâ'is*

oldılar bu fakîr dahi Allâh Te'âlâdan meded ü yârî talep idüp Kâdîhân¹⁰ ve Câmî'ü'l-füsûleyn¹¹ ve Bezzâziyye¹² ve dahi nice kütüb-i mu'tebereden intihâba ve iktitâba şürû' eyledi ve billâhi't-tevfîk [1b-2a]" Metnin içerisinde verilen fetvaların genel olarak üç fetva sahibinin fetvaları olduğu görülmektedir.

Eserin ilerleyen bölümlerinde yukarıda zikredilen şahıslar haricinde dinî konularda kaynak olan isimler ve kitaplar da kendilerine yer bulmaktadır. Bu şahıs ve eserlerden bazıları şunlardır: İmam Serâhsî¹³, Ebü'l-Leys¹⁴, ve Fakihü'l-İyâzî¹⁵.

Risâle-i Sa'âdet-Nevâle on iki bölümden oluşmaktadır. Aşağıda bu bölümler ve içerikleri hakkında bilgi verilmesi amaçlanmaktadır. Eserin ilk bölümünde Alî Halîfe; iman, imanın sıfatları, Allah'ın emir ve yasaklarının bilinmesinin gerekli olduğundan bahsetmektedir. İlk bölüm 2a ile 4b varakları arasındadır. Bu bölümün girişi şu şekildedir: *"El-faslü'l-evvel Bu fasılda maksûda şürû'dan evvel bilmesi lâzım olan birkaç müteferrik mes'el beyân olunur ma'lûm ola ki îmânîñ sıfatını ve ehl-i sünnet ve cemâ'ate mahsûs olan sıfatları bilmek her bir Müslimâna ehemmi umûrdandır. Muhtasarı budur ki Allâh Sübhânehu ve Te'âlâ baña emr eylediğini hep kabûl idüp beni nehy eylediği nesnelere i'râz idüp yüz çevirdim demekdir. Pes bunı kalbi ile i'tikâd idüp ya'nî göñlini buñun üzere bağlayup sâbit olup dili ile dahi ikrâr idüp söylerse îmânî sahih olup cümlesine îmân getürmiş olur[2a-2b]"*

İkinci bölümde müellif, Allah'ı, O'na uygun olmayan sıfatlarla övmenin yanlışlığı konusunda bilgi vermektedir. Bu bölümde örnekler verilerek nelerin Allah'a uygun sıfatlar olup olmadığı açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölüm 4b ile 12a yaprakları arasında bulunmaktadır. Aşağıya alınan bölümde bir kişinin Allah'ın eli uzundur dediğinde kâfir olacağı; ancak "el" diyerek insan elini değil de, "el" in, kudret anlamını kastederse kâfir olmayacağı dile getirilmektedir. *"El-faslü's-sânî fî mâ yete'allaku billâhi Te'âlâ Allâhu Te'âlâyı zât u sıfatına lâyıq olmayan ile vasf iden yâhûd esmâsından birisini yâhûd emirlerinden birini masharalığa alan yâhûd va'delerinden birini yâhûd va'd ü tahvîflerinden birini inkâr iden kâfir olur. Eger birisi Hüdânîñ desti uzundur dise kâfir olur ba'zılar dimiş ki eger dest ile Türkîce el didiklerini murâd iderse kâfir olup kudreti kasd iderse olmaz [4b-5a]"*

¹⁰ İmâm Allame el-Hasen b. Mansur b. Mahmud el-Özcendî (V.592) yani Kâdîhan, Fetâva isimli eserinde şöyle demiştir:

¹¹ Bedreddin Simâvî'nin (ö. 823/1420) İslâm hukukuna dair Arapça eseri.

¹² Hanefî hukukçusu Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) fıkha dair eseri.

¹³ Serahsî, bugün Türkmenistan-İran sınırında küçük bir şehir olan Serahs'ta dünyaya gelen Hanefî hukuk düşüncesini, esaslarını ve yöntemlerini derli toplu biçimde ortaya koyan fıkîh âlimidir. Eserimize kaynak olan eser onun Usûlü's-Serahsî isimli eseridir. Murteza Bedir, Usûlü's-Serahsî, DIA C. 42, s. 221-22, 2012

¹⁴ Asıl adı Nasr b. Muhammed'dir. Semerkant'ta doğmuş olması muhtemeldir. Bazı kaynaklarda yine Ebü'l-Leys es-Semerkandî ismiyle bilinen ve 294 (906) yılında vefat eden bir Mu'tezilî âlimle zaman zaman karıştırılmıştır. Hanefî mezhebinin meşhur fakihleri arasında yer alan müfessir, fakih ve zâhid olarak tanınır. İshak Yazıcı, Ebü'l-Leys Semerkandî, DIA, C. 36, s.475, 2009

¹⁵ Ebu Nasr İyâzî, Semerkant'ta III. (IX.) yüzyılın ilk yarısında doğduğu söylenebilir.. İtikadî ve fikhî açıdan Hanefî geleneğine bağlı olan İyâzî, başta Mu'tezile ve Neccâriyye olmak üzere bölgede faaliyet gösteren Ehl-i sünnet dışı fırkalarla mücadele etmiş, Mâtürîdî düşüncesinin oluşmasına öncülük yapmıştır., Bahrü'r-Râik (Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin (ö. 710/1310) Kenzü'd-dekâ'ik adlı Hanefî fikhına dair eserine İbn Nuceym (ö. 970/1563) tarafından yapılan şerhtir.), Tarikatü'l Muhammediyye (Birgivî Mehmed Efendî'nin (ö. 981/1573) kitap ve sünnet bağlamında ahlâkî konulara dair Arapça eseri. Ahmet Yaman, DIA, Bahrü'r-Râik (Kenzü'd-Dekâik), C. 25, s.261-262, 1991.

Üçüncü bölüm nebî başlığı altında, peygamber kavramı ile ilgili bilgiler vermekte, Müslümanların bütün peygamberlere inanması gerektiğini, Yahudi ve Hıristiyanlar gibi bazı peygamberlere inanıp bazalarına inanmamasının mümkün olamayacağını anlatarak bölüme giriş yapmaktadır. Bu bölüm 12a ile 19b yaprakları arasındadır. *"El-faslü's-sâlis fî mâ yete'allaku bi'l-enbiyâi 'aleyhi'müs-selâm evvelâ ma'lûm ola ki ma'nâyı nebî Allâh Te'âlâdan evâmîr ü nevâhîsi ile haber virici dimekdir. Pes her bir müselmâna farzdır cemî' enbiyâ 'aleyhimü's-selâma îmân getürüp ya'nî her birisi Allâhu Te'âlâdan haber virici peygâmbere oldugını inanup anlardan hîç birisini tasdîk ve tekzîb ile tefrîk itmeye ya'nî Yahûd u Nasârî gibi kimine inanup kimine inanmamak itmeyüp cümlesiniñ peygâmbere oldugını i'tikâd eyleye [12a-12b]"*

Eserin dördüncü bölümünde iman kavramının sözlük manası ve imanın nasıl olması gerektiği hakkında bilgi verilmektedir. Dördüncü bölüm 19b ile 25b varakları arasındadır. *"El-faslü'r-râbi' fî mâ yete'allaku bi'l-imâni ve'l-islâm ma'lûm ola ki imâniñ ma'nâ-yı lugavîsi tasdîkdir ve tasdîk dahi bir nesne ile haber vireniñ haberini işiden anı göñli ile inanmaktır ya'nî şöyle bilüp inanmaktır ki aña aslâ şekk ü şübhe karışmaz ve ma'nâ-yı şer'îsi dil ile ikrâr etmek ve göñül ile inanmaktır ya'nî Allâh Te'âlâ zâtında ve sıfâtında şer'îki ve nazîri ve misli olmamak cihetinden vâhiddir [19b-20a]"*

Beşinci bölüm elimizdeki eserin diğer tasavvufî metinlerden ayrılmaya başladığı bölümdür. Bu bölüm küfrün açıktan söylenmesi başlığını taşımaktadır. Bu bölümde neler söylenildiğinde küfür olduğu örneklerle açıklanmıştır. Beşinci bölüm 25b ile 29a arasında yer almaktadır. *"El-faslü'l-hâmis fî'l-ikrârı bi'l-küfr bir kişi küçükle oturursam küçügüm büyükle oturursam büyüğüm Müslimân ile oturursam Müslimânım nasrânî ile oturursam nasrânîyem yahûdî ile oturursam yahûdîyim dise kâfir olur. Niçe zamândan berü Müslimân olana meselâ Müslimân olalı bir ay geçen kişiye Müslimân degil misin dinilince degilem dise kâfir olur 25b-26a." "Bir kişi fülân benden ziyâdece kâfirdir dise kâfir olur bir kişi şöyle tarıldım ki hemân kâfir olmak istedim dise kâfir olur [27a]"*

Altıncı bölüm, giyim-kuşam ya da âdet vb. konularda bir müslümanın, farklı dinlere mensup kişilere benzememesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Zira bir müslüman farklı dine mensup insanlar ile aynı davranışı sergilerse kâfir olur. Bu bölüm 29a ile 30b arasında yer almaktadır. *"El-faslü's-sâdis fî't-teşbîh bir kimse mecûsileriñ kavugını yâhûd firenk şapkası gibi küffâr şapkası geyüp ya'nî yahûd u nasârî ve bi'l-cümle küffâr 'alâmeti olup anlara mahsûs olan gerek başa konacak ve gerek sırta geyecek nesneyi kendüsini sûretde yâ sîretde ol geysiniñ ehline teşbîh ve taklîd eylese masharalık ve mizâh ve lâğ tarîki ile olursa da kâfir olur dimişler [29a]"*

Yedinci bölüm fık içeren sözleri ele almakta ve örneklerle anlatmaktadır. Bu bölüm 30b ile 32b varakları arasındadır. *"El-faslü's-sâbi' fî kelâmî'l-feseka Bir kişiye helâlden yi dinilüp oldahi baña harâm helâlden sevgülidir dise kâfir olur ve kezâlik baña bu cihânda bir helâl yir kimesne getür aña secde ideyim dise yine kâfir olur [30b]"*

Sekizinci bölüm yine farklı bir bölüm olarak göze çarpmaktadır. Alî Halîfe bu bölümde ilmi ve ilmiye sınıfına mensup olanları alaya almak, küçümsemek ve tahkir etmek üzerine hükümleri aktarmaktadır. Eserin girişinde yer alan fetva kitaplarından hareketle âlimleri aşağılamanın insanları küfre götüreceğini, çünkü onların Hz. Muhammed'in vekilleri olduklarını dile getirir. Bu bölüm eserin uzun fasıllarından birisidir, 33a ile 39b arasında yer almaktadır. *"El-faslü's-sâmin fî'l- istihfâfi bi'l-'ilm ve'l-'ulemâ ma'lûm ola ki 'ulemâyı 'ulemâ oldukları için istihfâf ve istihzâ eylemek 'ilmi istihfâf ve istihzâdır ve 'ilmi ise Allâh Te'âlâ ol hıyâr-ı 'ibâdına ihsân ve i'tâ eylemiştir tâ kim anlar resûlullâh sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemeden niyâbeten halkı şerî'atine delâlet ideler [33a]", "Vâ'iz-i şehri istihzâ idüp anı masharalığa alup hem kendüsi ve hem meclisinde olanlar gülseler cümlesi kâfir olurlar zîrâ vâ'iz dahi cümle-i 'ulemâ-yı verese-yi enbiyâ 'aleyhi's-selâmdandır [38a]"*

Dokuzuncu bölüm Kurân-ı Kerîm, zikirler ve dualarla ilgili bilgi verir. Bu fasılda yalnızca Kurân-ı Kerîm'in tamamı değil cüzleri ve içerisinde yer alan ayet ve sure isimleri ile ilgili hükümlere de yer verilir. Bu bölüm de uzun bir fasıldır 39b ile 48a varakları arasındadır. *"El-Faslü't-tâsi' fîmâ yukâlû fî'l-Kur'âni ve'l-ekârı ve's-salat Kur'ân-ı 'azîmiñ âdâbına ri'âyetdendir ki deff ve buña beñzer nesnelere çalındığı meclisde kırâ'at olunmaya nite ki kilîsâda kırâ'at olunmaz zîrâ böyle yerler mecma'-ı şeyâtîndir ve deff ve buña beñzeri çalarken şî'r ü Türkî yirine Kur'ân okuyan kâfir olur [39b]"*

Onuncu bölüm hastalık, ölüm ve kıyamet hakkındaki bilgi ve hükümlere yer verir. Hangi durumlarda fetvaların insanları kâfir olarak bildirdiğini anlatır. Bu bölüm 48a ile 49b arasında kısa bir bölümdür. *"El-Faslü'l-'âşiru fîmâ yete'allaku bi'l-marazi ve'l-mevti ve'l-kıyâmeti eger bir kimse âhere dise ki fülân ölüp cânını saña teslîm eyledi kâfir olur. Eger bir hastanıñ marazı gâyetle şiddet üzere olup da tarılduğundan dilerseñ beni Müslimân öldür dilerseñ kâfir öldür dise kâfir olur. Eger bir kişi üzre dürlü dürlü musîbetler gelüp de yâ Rabbî mâlımı aldıñ ve şunımı ve bunımı aldıñ artık nesnem kalmadı niçün böyle idersin yaşımından soñra ne işleseñ gerekdür diyü söylese kâfir ölür [48a-48b]"*

On birinci bölüm eserin en geniş içeriğe sahip bölümüdür. Bu fasıl 49b ile 61b varakları arasındadır. On birinci bölümde Alî Halîfe farklı konulardaki meseleleri bir araya topladığını söylemektedir. *"El-Faslü'l-hâdî 'aşere On birinci fasıl birkaç müteferrik mesâ'il beyânındadır evvelâ ma'lûm ola ki [49b]"*. Bu bölümde Alî Halîfe özetle; müslümanın ağzından kötü söz çıkmaması, gayba ait hükümler verilmemesi, meleklerin ayıplanmaması gerektiği ve zimmîler hakkında bazı bilgilere yer vermektedir. Eserin bu bölümünde anlatılan duruma uygun bir hikâye de bulunmaktadır.

On ikinci ve son bölüm ise ta'zîr hakkındadır. Bilindiği üzere ta'zîr İslam hukukunda hakkında muayyen (kesin hükümle bildirilmemiş ceza, hadd-i sekr gibi) bir şer'î ceza olmayan suçlardan dolayı devletin yöneticileri tarafından uygulanan cezalara verilen isimdir. Bu bölümde kimlerin nasıl ve ne sebeple ta'zîr cezası alıp almamaları gerektiği konusunda fetvalar ışığında hükümler bildirilmiştir. Bu da uzun bölümlerden birisidir ve 61b ile 72b varakları arasında bulunmaktadır. On ikinci fasıl ta'zîrin dövmek, hapis cezası, öldürme, azarlama, sert söz veya bakışla uygulanabileceğini ve hangi kusurlar için nasıl ta'zîr uygulanacağını anlatmaktadır. *"El-*

faslû's-sânî 'âşare fî't-ta'zîr on ikinci fasl hâkimiñ fuḥṣiyyât söyleyüp edesizlik idenleri ta'zîr ü te'dîb itmesiniñ ve ne ile ta'zîr ideceğiniñ ve dahi mahalle münâsib ba'zı fev'idiñ beyânındadır. Evvelâ ma'lûm ola ki ta'zîriñ ma'nâsı hadd iktizâ itmeyen kabâhati işleyeni hadden aşığı mikdâr ile te'dîb idüp anı ol irtikâb itdüğü kabîha 'avdet itmekden men' eylemekdir ve bu te'dîb lâzım degildir ki hemân sabr ile ola belki müstehakkına göre gâh dögmegle ve gâh habs itmegle ve gâh eñsesine tabanca ve hapaz urup kulagını burmagıla ve gâh serd söz söylemekile ve gâh aña ekşi ve egri yüzle bakmagıla olur. Ve ba'zı 'ulemâ rahimehumu'l-lâhu te'âlâ edesiz olan kimesne kazf olmayan şetm ile de ta'zîr olunur dimiş [61b-62a]" Eserin bu bölümünde Alî Halîfe'nin farklı fetva kitaplarından karşılaştırmalar yaptığı da görülmektedir. "Kâdîhân Ebî Yûsufuñ Âmâlîsinden zıkr idüp yâ hınzîr veyâ hımâr ile şetm iden ta'zîr olunur diyüp İmâm Muhammediñ rivâyetinde sahîh olan ta'zîr olunmamaktır dimiş ammâ sâhibi'l-Hidâye yâ hınzîr veyâ hımâr ile şetm olınan eşrâfdan olınca şâtmiñ ta'zîr olunmasını istihsân idüp Tebyîni'l-Hakâyık¹⁶ sâhibi dahi aña tâbi' olmuştur [69b]"

Alî Halîfe eserinde on iki faslı bitirdikten sonra 72b ile 73b varakları arası eserin yazılmasına sebep olan IV. Mehmed'e övgü ve duada bulunarak eserini hatimesiz bir şekilde kısa bir dua ile sonlandırmaktadır.

Eserde bazı olay ve hikâyelere de yer verilmiştir. Bu hikâyeler, bahsedilen açıklamaya uygun düşecek türdedir. Aşağıya örnek olarak alınan bölüm, söylenen sözlerin iki türlü anlaşılabilirliği üzerine kısa bilgi verdikten sonra bu duruma Mollâ Lütîfî'nin durumunun münâsib olduğunu söyleyerek hikâye başlığıyla olayı anlatmaktadır. Burada anlatılan Mollâ Lütîfî'nin 900/1495 tarihinde öldürülmesi ile sonuçlanan olaydır. Minkârî'ye göre olay kısaca şu şekilde cereyan etmiştir: Mollâ Lütîfî dersinde Sahîh-i Buhârî'den bir hadis anlatırken Hz. Ali'nin vücuduna ok isabet ettiğini, okun kırılıp ucunun vücudunda kaldığını ve Hz. Ali'nin çok sıkıntı çektiğini, cerrahların okun temrenini çıkaramadıklarından bahseder. Ardından Hz. Ali'nin namaza durduğunu ve bu sırada okun temreninin çıkarıldığını ve Hz. Ali'nin okun temreninin çıkarıldığını hissetmediğini söyler. Bu kıssayı naklettikten sonra Mollâ Lütîfî hüzünlenip ağlamış ve gerçek namaz hali budur yoksa bizim kıldığımız namaz boşa yere ayakta durmak ve eğilip kalkmaktır demiştir. Bu söylediği ifadeler onu kıskananlar tarafından ulemaya farklı anlatılmış ve Mollâ Lütîfî'ye mühlid ve zındık suçlaması yöneltilmiş, nihayetinde At Meydanı'nda şeriat kılıcıyla katledilmiştir. Hikâye anlatıldıktan sonra Minkârî bu kıssanın uzun olduğunu ama kısaltarak anlattığını, bundan anlaşılana kişiye, halkın anlayamayacağı sözü söyleyerek kendisini tehlikeli duruma düşürmesinin caiz olmadığı olduğunu söyleyerek neden bu olayı metnine aldığını anlatır. Tarihi bir gerçekliğe sahip olay Minkârî Alî Halîfe tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: "Niçe nevâfil-i 'ibâdât ve riyâzât ve mücâhedâtı diñleyüb de anlara ta'accüb ü ta'zîm idüp ve kendüsiniñ ol mücâhedâtdan 'ac ü noksânı olduğunu mukır olup anlar gibi kemâ huve hakkuhû ide mi bilürem diyü tahassür ü tehazzün tarîki ile diyüp hâşâ istihfâf u inkâr tarîki ile dimese lâyık olan budur ki ol kişi kâfir olmaya. Bu bahse münâsibdir şöyle Hikâyet olunır ki Kemâl Paşazâdeniñ üstâdı Mollâ Lütîfî rahimehumu'l-lâhu te'âlâ bir gün Sahîh-i Buhârîyi nakl iderken hikâye eyledi ki 'Alî bin Ebî Tâlib radiyallâhu te'âlâ anhu hazretleriniñ ba'zı gazavâtında cism-i şerîfine seh-m-i cerâhat isâbet idüp henüz cenk savulmadın ol

¹⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Kenzü'd-dekâ'ik* adlı eserine Osman b. Ali ez-Zeylaî (ö. 743/1342) tarafından yazılan şerh.

ok kırılıp demreni beden-i latîfnde kaldı. Ol peykânîñ ıztırâbı kemâlne irüp yâresi günden güne şöyle işlemeğe başladı ki ol hazret-i 'Aliyy-i 'âlf-makâm gâyetle mecrûh-hâtır oldı ol demreni cerrâhlar ihrâc itmek istedikce hazretleri tahammül idemezdi. Âhirü'l-emr bir gün namaza meşgûl olup Allâh te'âlâyâ kemâl-i teveccüh eyledikde cerrâh aña zafer bulup ihrâc eyledi lâkin hazret-i 'Alî kerramullâhu vechehu anı hiç tuymayup çıkardıklarından haberdâr olmadı. Mollâ Lütîf bu kıssayı nakl eyledikden soñra te'essüfen aglayup ve zârî idüp hakikat-i hâl-i salât budur yohsa bizim kıldığımız 'amel hemân bir kurı urı turmak ve egilmek kalkmaktır anda fâ'ide ve â'ide yokdır diyü buyurdı. Pes ol meclis-i dersde hâzır olan ba'zı söz aňlamayan ehl-i garaz anıñ kelâmını namâz didikleri kurı kıyâm ve inhâdır aña i'tibâr yokdır didi diyü 'ulemâyâ hilâfınca nakl u ihbâr idüp evvelden merhûm 'ulemâyâ ziyâdesiyle i'tirâzlar idüp her birisiniñ hâtırını seng-i ta'n u teşnî ile şikest idüp her biri bundan hâtır-mande olmagın bu sözi hilâfa haml idüp sen mülhid ü zındık imişsin ve namâza mücerred egilmek kalkmaktır aslı faslı yokdır dimişsin diyü fakîriñ katline fetvâ virüp husûs-ı mezbûr sultan Bâyezîd Hân Gâzî rahmetullâhi te'âlâ 'aleyhe 'arz olundukda envâ'-ı taharrîden soñra sünnet-i hasene-i mendûbe üzre icmâ'-ı 'ulemâ ile 'amel idüp bu 'azîmete ruhsat buyurdı. Binâ'en 'alâ-zâlik Mollâ Lutfîyi At meydânına iletüp hadd-i seyf-i şer' ile katl eylediler. Bu kıssa uzun hikâyedir lâkin ihtisâr eyledik pes bundan aňlanan budur ki kişiye câ'iz degildir ki halka fehmi idemedikleri sözi söyleyüp de kendüsini vartaya düşüre [34b-36a]" Alî Halîfe'nin, Molla Lütîf'nin ölümünü eseri içine alması da dikkat çekicidir.

İkinci hikâye örneğinde ise Minkârî, bazı sözlerin insanları kâfir edebileceği ile ilgili bahis açar ve aşağıdaki hikâyeyi örnek verir. Bu hikâyeye göre duası makbul bir kişi hasta olmuş ve devamlı dua ederek ölmeden önce ilim ehli olan abid arkadaşını görmek istemiş. Bu ilim ehli bir gün Beyt-i Makdis'e gitmeye karar verir ve o hastanın evini arayıp bulur. Hastanın yattığını görür ve ne istediğini sorar. Hasta olan kişi benim istediğimi sen nerede bulursun ben filanı ölmeden önce görmek isterim der. Bunun üzerini ilim ehli ben o kişiyim deyince hasta gözünü açar ve onunla sohbet eder. İlim ehli, bu kişinin duasının makbul olduğuna kanaat getirir ve her gün onu ziyarete gider. Duası makbul olan kişinin hastalığı artar ve ıstırabı arttığı bir gün der ki: "Allah'ım kullarımdan bir kul uzun ömrünü sana ibadet etmek için yok etti, senin emirlerini yerine getirirken sakalını ağartdı şimdi sen onu bu derde mübtela edersin ve hastalığını def etmezsin." Bu sözü söyledikten sonra ilim sahibi kişi, bu hasta kişinin duası makbul kullar arasına yükseldiğini ama bu sözü ile sonunun küfür üzerine olduğunu söyler. İlim sahibi kişi bu sebepten ölenin cenaze namazını kılmak istemez, orada durur ama namazını kılmaz. Bu hikâye ile Alî Halîfe bir sözün insanı nasıl dinden çıkarabileceği mesajını vermek istemiştir. Hikâyenin metindeki hali şu şekildedir: "şöyle rivâyet olunur ki Beyt-i Makdisde zühd ü vera'la meşhûr bir du'ası müstecâb 'âbid hasta olup dâ'imâ du'â ve temennâ iderdi ki dostı olan fülân ehl-i 'ilm ölmeden göreydim diyü. Ol 'âbidiñ du'â idüp visâlini istediği 'âlim buyurır ki bir gün gâyetle ıscak olup hâtırına şöyle geldi ki Beyt-i Makdisde varam pes Beyt-i Makdisde varup ol hastanıñ evini arayup buldum gördümki gâyetle hasta olup bî-hoş yatur pes aña göñlüñ ne ister didim ol dahi benim istediğimi kande bulursın ben fülânı isterem diyüp bolayki anı ölmedin göreydim diyü pek ârzü eyledi. Ben dahi işte ol benim göziñi aç didüğümde hemân sevini düşüp gözün açdı ve elimi eline alup benimle musâfaha eyledi ve benden niçe nesnelere su'âl idüp likâm ile vâfir safâlar eyledi ben

dahi bildimki ol kişiniñ du'âsı müstecâbdır ve her gün yanına varup gelmeğe başladım. Bu esnâda marazı müştedd olup ve gâyetle ıztırâba düşüp didi ki yâ Rabbi kullarıñdan bir kul uzun ömrini seniñ ibâdetiñ içre ifnâ idüp saña tâ'at üzre sakalını agartdı ve şimdi sen anı bu maraz ile mübtelâ idersin ve marazını def' eylemezsın. Pes ol kişi bu sözi söyledikden soñra didimki Subhânallâh şu kişi bir mertebeye irmiş idiki eylediği du'âsı müstecâb olurdı ve hâtimesi küfr üzre oldı el-'iyâzü billâhi te'âlâ tekrâr kendü kendüme didimki 'acabâ şunuñ namâzına îmâmlık itsem mi itmesem mi eger namâzını kılsam kâfir üzre kılmış olurım ve eger kılmazsam nâs baña bu kişi seniñ böyle muhibb dostıñ ola da namâzını kılmayasın diyü melâmet ideler diyü te'emmül eyledim. Pes gördüm ki olmaz hemân cenâzesi üzre şöyle turdım ammâ anıñ üzerine namâz kılmadım. İşte böyle su'-i hâtimededen ötüri ricâliñ ve 'ulemâ-yı kibârıñ yürekleri ulu taglardan katı kayalar ve taşlar Allâhu te'âlâniñ havf u haşyetinden pâre pâre olup yıkılıp düşdüğü gibi yarılıp hayrete düşmüşlerdir. Allâhu te'âlâ 'âkıbetimizi hayr idüp hepimize hâtıme-yi hüsnâ müyesser eyleye [50b-52a]"

SONUÇ

Hazırlanan çalışmada tanıtılmaya çalışılan Minkârî Alî Halîfe ve eseri Risâle-i Sa'âdet-Nevâle, 17. yüzyılda yaygın olarak yazılan akaîd kitaplarına bir örnek niteliğindedir. İçerisinde çok fazla hüküm olması özellikle bazı işleri yapan ya da bazı sözleri söyleyen kişileri kâfir olarak değerlendirmesi yine dönemindeki fakihler ve sofular tartışmasının etkisidir. Minkârî Alî Halîfe, İmam Birgivî hakkında verdiği örnek ile bir yönüyle kendi düşüncelerinin Kadızâdeliler'e yakın olduğunu göstermektedir. Eserin kolay anlaşılır bir dille yazılmış olması eserin geniş kitleler tarafından okunması amacıyla hazırlandığı izlenimi uyandırmaktadır. Eserin ilmî bir çalışmaya konu edilerek araştırılmasının dönemin dinî anlayışını ortaya koyması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Hüseyin (1999). XVIII. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Görülen Fikir Hareketlerinde Kadızâdeliler-Sivâsiler Tartışması. *Osmanlı. 7. Cilt*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Bahadır, Savaşkan Cem (2018). Bir Üç Yüz Hadis Tercümesi Alî Halîfe'nin "Enisü'l- Münkati'n"i, *Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S.3, s. 1-17.
- Bardakoğlu, Ali (1993).Câmiü'l- Fusûleyn, *DIA*, C.7 s.108-109.
- Bedir, Murteza (2012). Usûlü's-Serahsî, *DIA* C. 42, s. 221-22.
- Bilkan, Ali Fuat (2016). *Fakihler ve Sofuların Kavgası: 17. Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duman, Musa (2000). *Birgili Muhammed Efendi Vasiyyet-nâme*, İstanbul R yayınları.
- Eliaçık, Muhittin (2011). Osmanlı'da Manzum Fetvâ Geleneği, *Türkiyat Mecmuası*, c.21/ Güz, s., 105-145.
- Erol, Ayten (2018). Osmanlı Türkçesi ile Yazılmış Fetvaların Fıkıh İlimine Kaynaklığı, *The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty*, C. 3, S. 5, s. 49-70.
- Göçmen, Muammer (2012). Üstüvânî Mehmed Efendi. *DİA*. C. 42, s. 396-397.
- Gündoğdu, Cengiz (1998). XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münasebetleri Açısından Sivâsiler-Kadızâdeliler Mücadelesi. *İLAM Araştırma Dergisi*. C. 3, S. 1, s. 37-72.
- İdiz, Ferzende. (2015). Kâtip Çelebi'nin Mizanü'l Hakk Adlı Eseri Bağlamında Kadızâdeliler-Sivasiler Mücadelesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 8, S. 39, s. 1052-1063.
- Kaçar, Mücahit (2018). Kadızâdelilerin Din ve Ahlâk Anlayışını Yansıtan Bir Eser: Seyyidî'nin Şifâ-i Kulûb'u, *Amasya üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.3, s.1-19.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1984). XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Pürütanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadızâdeliler Hareketi. *Türk Kültürü Araştırmaları*. C. 17-19, S. 1-2, s. 208-225.
- Özel, Ahmet (1992). el- Fetâva'ı- Bezzâziyye, *DIA*, C.6, s. 113-114,
- Özel, Ahmet (2001). Kâdîhan, *DIA*, cilt: 24, s. 121-123.
- Özkan, Mehmet (2016). Osmanlı'da İlmihal Geleneği: Kadızâde Mehmed Efendi (1045/1635) ve "Risâle-i Kadızâde" Adlı Çalışması. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. S. 27, s. 553-574.
- Martı, Huriye (2011). Et-Tarîkatü'l-Muhammediyye, *DIA*, C. 40, s.106-108.
- Üzüm, İlyas (2001). Ebû Nasr İyâzî, *DIA*, C. 23, s.499.
- Yaman, Ahmet (2002). Bahrü'r-Râik (Kenzü'd-Dekâik), *DIA* C. 25, s.261-262.

Yazıcı, İshak (2009). Ebü'l-Leys Semerkandî, *DIA*, C. 36, s.475.

Yüksel, Emrullah (1992). Birgivi, *DIA*, C.6, s.191-194.

